

УДК 631.115.8.016"71"(477.73)

О. І. Галенко,

к. е. н., доцент, докторант,

Білоцерківський національний аграрний університет

СТАН ТА НАПАРЯМИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ВИРОБНИЧИХ КООПЕРАТИВІВ НА ХЕРСОНЩИНІ

У даній статті розглянуто сільськогосподарські виробничі кооперативи, що займаються виробництвом зерна, їх місце в аграрній сфері, системі господарювання; ресурсний потенціал кооперативів та ефективність його використання.

Given article deals with the agricultural production enter prices in Kherson region that deal with the grain production, their place in the agrarian sphere, ebeir resource potential and efficiecng of its usage.

Ключові слова: сільськогосподарський виробничий кооператив, його місце у виробничій сфері, виробництво зернових, ресурсний потенціал, Херсонська обл.

Key words: agricultural production enterprise, position in the agrarian sphere, production of grains, resource potential, Kherson region.

ВСТУП

Відродження і розвиток сільськогосподарської кооперації в Україні — складна соціально-економічна проблема, яка має, крім економічного, багато інших аспектів: організаційний, фінансово-економічний, психологічний. Тому досягнення стабілізації та перехід до динамічного розвитку аграрного сектора значною мірою буде залежати від рівня розвитку кооперативних відносин на селі [3].

З початком аграрних перетворень багато підприємств своїм новим правовим статусом вибрали сільськогосподарський виробничий кооператив (СГВК). Кооперативи створювалися переважно в результаті приведення колишніми колгоспами їх статутів у відповідність з положеннями закону "Про сільськогосподарську кооперацію" [1], а також перетворення сільськогосподарських підприємств інших правових форм, об'єднання селянських (фермерських) господарств і особистих підсобних господарств сільського населення.

З виходом Указу Президента України "Про заходи щодо розвитку кооперативного руху та посилення його ролі в реформуванні економіки України на ринкових засадах" [2] від 19 грудня 2000 р. кооперативний рух визначається як один з важливих напрямів реалізації структурних змін в економіці країни та формуванні її багатокладності.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Мета статті — проаналізувати сучасний стан сільськогосподарських виробничих кооперативів, що займаються виробництвом зерна, та напрями їх розвитку.

РЕЗУЛЬТАТИ

СГВК — найбільш зрозумілий для сільських жителів тип підприємства оскільки він близький за характером діяльності до ко-

лишніх колгоспів — переважаючій до реорганізації формі сільськогосподарського виробництва. Привабливість кооперативів пов'язана із особливістю, що відрізняє їх від інших форм: кооперація представляє об'єднання відносин власності, праці і управління, тоді як працівники більшості інших підприємств відокремлені від функцій володіння і управління; кооператив є формою об'єднання праці й капіталу, а, наприклад, господарські товариства — лише капіталу.

Кооперативна форма позитивно проявила себе в багатьох регіонах України.

В Україні виробничі кооперативи у сільському господарстві набули поширення завдяки своїй подібності до колективних сільськогосподарських підприємств. Проте це не означає приниження їх ролі як форми організації виробництва.

У той же час в ряді з них, включаючи Херсонську область, чисельність самостійно функціонуючих СГВК скоротилася, особливо з виробництва зерна (табл. 1).

Скорочення чисельності СГВК пояснюється процесами кооперації і інтеграції, що продовжуються, створенням нових форм організації виробництва, у тому числі аграрних і агропромислових холдингів,

Таблиця 1. Розміщення сільськогосподарських виробничих кооперативів у областях Південного регіону¹

області	Сільськогосподарські виробничі кооперативи								
	чисельність			% до підсумку			% до с.г. підприємств		
	2001	2007	2008	2001	2007	2008	2001	2007	2008
Одеська	41	10	11	11,1	7,8	8,1	9,2	2,5	2,4
Миколаївська	267	105	111	72,2	81,4	82,2	35,2	21,6	20,4
Херсонська	62	14	13	16,8	10,9	9,6	19,4	4,9	3,9
Південний регіон	370	129	135	100	100	100	63,9	29,0	26,7

¹ Розраховано за даними Держкомстату України.

Таблиця 2. Місце кооперативів за виробництвом зерна в сільськогосподарських підприємствах Херсонської обл.²

	2001			2004			2006			2008		
	С.г. підприємства	Кооперативи	частка кооперативів, %	С.г. підприємства	Кооперативи	частка кооперативів, %	С.г. підприємства	Кооперативи	частка кооперативів, %	С.г. підприємства	Кооперативи	частка кооперативів, %
Площа сільгоспугідь, тис. га	907,7	189,1	20,8	23,3	4,2	18,2	696,2	65,6	9,4	781,1	57,0	7,3
Площа ріллі, тис. га	841,2	177,9	21,2	594,1	101,3	17,0	669,1	62,1	9,3	755,1	54,5	7,2
Середньорічна чисельність працівників, чол.	59026	13579	23,0	23181	4235	18,3	19584	2722	13,9	19144	2045	10,7
Посівна площа зернових, тис. га	x	x	x	282,8	43,3	15,3	272,8	29,5	10,8	321,1	25,4	7,9
Урожайність зернових, ц/га	x	x	x	28,3	28,6	100,9	25,2	26,4	104,7	34,4	35,9	104,4
Виробництво зерна, тис. ц	11333	2536	22,4	8010	1239	15,5	6884	779	11,3	11045	913	8,3

² Розраховано за даними ННЦ ІАЕ.

Таблиця 3. Групування СГВК Південного регіону за площею сільськогосподарських угідь

	Групи господарств за площею сільськогосподарських угідь, га							Всього по Південному регіону
	до 500	501–1000	1001–2000	2001–3000	3001–4000	4001–5000	понад 5000	
Кількість кооперативів	15	29	24	16	27	12	12	135
Середня площа сільгоспугідь, га	287	755	1547	2567	3458	4574	7769	2562
Рілля в сільгоспугідях, %	98,5	94,8	96,2	93,3	90,7	88,8	91,4	91,8
Посіви зернових в ріллі, %	70,1	68,9	65,9	63,5	62,2	60,2	60,0	62,4
Середньорічна чисельність працівників, чол.	15	29	56	84	118	163	307	93
Виручка від реалізації зернових: на 100 га ріллі, тис. грн.	73,6	102,4	92,2	104,1	98,8	99,3	117,6	103,7
на 1 працівника, тис. грн.	13,6	25,5	24,4	29,6	26,3	24,7	27,2	26,2
Рентабельність зернових, тис. грн.	14,1	23,1	14,9	14,6	22,8	24,6	44,5	26,8

інших об'єднань, до складу яких увійшли і деякі, що раніше самостійно господарювали СГВК.

Деяке зниження чисельності СГВК характерне і для підприємств інших організаційно-правових

Таблиця 4. Економічна ефективність виробництва зернових у СГВК Херсонської обл.³

Показник	2001	2007	2008	Відхилення 2008 р. від 2001р.	
				+,-	в %
Число кооперативів	62	14	13	-49	-79,0
На 1 кооператив:					
площа сільгоспугідь, га	3050	4257	4386	1335,6	43,8
середньорічна чисельність працівників, чол.	219	160	157	-61,7	-28,2
Урожайність зернових, ц/га	x	21,7	35,9	-	-
На 100 га ріллі:					
Виробництво зернових, ц	1425,5	723,8	1676,3	250,9	17,6
Реалізовано зернових, ц	1031,6	546,9	1107,2	75,6	7,3
Виручка, тис. грн	33,9	38,7	78,5	44,5	131,3
Повна собівартість реалізованого зерна, тис. грн.	27,1	32,4	59,0	31,9	117,8
Повна собівартість 1 ц зерна, грн	26,24	59,26	53,25	27,0	102,9
Ціна реалізації 1 ц зерна, грн	32,89	70,85	70,87	38,0	115,5
Рентабельність зерна, %	25,3	19,6	33,1	7,8	30,7

³ Розраховано за даними ННЦ ІАЕ.

вих форм. Однією з причин цього є погіршення використання землі: загальна площа використаних сільгоспугідь скоротилася в області на 144,7 тис. га, у тому числі в СГВК — на 42,5 тис. га при одночасному зниженні якості ґрунтів. Збільшується відтік сільського населення, за п'ять років

чисельність працівників сільського господарства скоротилася на 39,0 тис. чол., в т.ч. у СГВК — на 3,7 тис.чол. Залишається низькою мотивація роботи працівників, робота на селі стає неprestижною і малоефективною. Загальними для всіх підприємств є високий знос основних засобів і нестача оборотних коштів, у багатьох з них зростає кредиторська заборгованість.

У Херсонській області значна частина зерна виробляється кооперативними. Так у 2001 році виробництво зерна СГВК становило 22,4% від валового збору зерна сільськогосподарських підприємств області. В наступні роки питома вага виробленого кооперативами зерна дещо знизилася, що в основному пов'язано зі зменшенням кількості кооперативів, а відповідно — площі сільськогосподарських угідь, площі ріллі й посівної площі зернових, про що свідчать дані табл. 2. Щодо урожайності зернових, то вона дещо вища порівняно з сільськогосподарськими підприємствами в цілому.

СГВК — це досить великі підприємства. В середньому за 2001—2008 роки на один кооператив приходилося 3758,23 га сільгоспугідь, 171 працівників. Групування їх за площею сільгоспугідь, основному ресурсному потенціалу наведено в табл. 3, яка відображає залежність рівнів рентабельності виробництва зернових в Південному регіоні від розміру підприємства.

З даних табл. 3 видно, що рівень рентабельності виробництва зернових зростає зі збільшенням розміру господарств. Отже, лише великі за розмірами СГВК з виробництва зерна можуть бути ефективними.

За останні роки змінилися показники економічної ефективності зернової галузі в СГВК Херсонської області. Так, в розрахунку на 100 га сільхозугідь збільшилися виробництво зернових на 250,9 ц, або на 17,6 %, реалізація зернових — на 75,6 ц, або на 7,3%, внаслідок чого виручка від реалізації зернових зросла на 44,5 тис. грн., або на 131,3 %; повна со-

бівартість 1 ц зерна збільшилася на 102,9 %, а ціна реалізації на 115,5%, внаслідок чого рентабельність виробництва зернових зросла на 30,7 % (табл. 4).

Необхідно відмітити, що при формуванні виробничих кооперативів створюються найбільш сприятливі умови для збереження цілісності господарського використання земель та майна трансформованих колективних сільськогосподарських підприємств, а також ефективного використання ресурсного потенціалу підприємств, для підвищення рівня зайнятості сільських жителів, поліпшення їх культурно-побутових умов.

Як приклад тут можна навести створення і діяльність сільськогосподарського виробничого кооперативу "Борознянський" Велико-Олександрівського району Херсонської обл.

У цьому відношенні у кооперативі добре організована система господарювання, відповідно він має високі виробничі й економічні показники (табл. 5).

У володінні кооперативу знаходиться близько 14 тис. га сільськогосподарських угідь і близько 13 тис. га ріллі. У 2001 році питома вага зернових у площі ріллі становила 51,1 %, а питома вага прибутку від зернових — 65,8%, рівень рентабельності зернових досяг 45,2%. У 2008 році зібрана площа зернових становила 5,5 тис. га, або 43,3 % від площі ріллі, прибуток від зернових при цьому склав 58,6% від прибутку по господарству, рівень рентабельності зернових досяг 34,9%.

Досвід і аналіз діяльності цього кооперативу свідчать, що основними елементами ефективного господарювання є:

- раціональна організація виробництва та управління господарством і всіма його структурними підрозділами своєї системи матеріального і морального стимулювання працівників усіх підрозділів, виходячи з індивідуального вкладу кожного у загальні результати;

- запровадження внутрішньогосподарського розрахунку з використанням чеків на виробничі витрати та для оплати послуг інших підрозділів, що дозволяє контролювати грошово-матеріальні витрати по кожному підрозділу;

- дбайливе ставлення до техніки, вмiла її експлуатація, систематичне проведення доглядів та ремонтів дають можливість підтримувати стан технічних ресурсів на належному рівні;

- регулювання економічних взаємовідносин між госпрозрахунковими підрозділами та правлінням кооперативу через укладання на початку року догово-

Таблиця 5. Економічна ефективність виробництва зернових у кооперативі "Борознянський" Велико-Олександрівського району Херсонської обл.

Показники	роки								2008 в % до 2001
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	
Площа с.г угідь, тис.га	14,3	14,3	14	13,8	13,6	13,6	13,6	13,6	95,4
Площа ріллі, тис.га	13,3	13,5	13	12,8	12,7	12,7	12,6	12,7	95,8
Зібрана площа зернових, тис.га	6,8	5,1	4,7	4,7	4,7	5	1,7	5,5	81,2
Питома вага зернових в площі ріллі, %	51,1	37,8	36,2	36,7	37,0	39,4	13,5	43,3	84,7
Валовий збір, тис. тонн	20,5	15,1	5,2	18,8	13,1	16	4,3	22	107,2
Урожайність, ц/га	30,3	29,5	11,1	40,1	27,7	32,2	26,2	40,1	132,1
Реалізовано зернових, тис. тонн	13,4	10,1	3,1	12,5	10,4	10,8	2,3	15	111,9
Затрати на основну продукцію, тис. грн.	3620	2885,6	2041	5563,4	4728	6277	1754	9235	255,1
На 1 га	536,1	561,9	438,4	1184,2	1001,3	1259,9	1057,3	1684,3	314,2
На 1ц	17,7	19,1	39,5	29,5	36,1	39,1	40,4	42	237,9
Повна собівартість 1 ц зерна	17,7	19,1	39,5	29,5	36,1	39,1	40,4	42	237,9
Ціна реалізації 1 ц зернових	31,5	41,8	49,6	38,6	39	51,3	76,1	65,6	208
Рівень рентабельності зернових, %	45,2	42,9	13,7	9,8	18,3	19,6	1	34,9	77,2
Прибуток всього, тис. грн.	2794,4	2628,7	1153,2	1042,3	1912,7	2355	1305	5326	190,6
в т. ч. від зернових, тис. грн.	1837,6	1450,3	317	674,4	235	1189	723	3120	169,8
питома вага прибутку від зернових, %	65,8	55,2	27,5	64,7	12,3	50,5	55,4	58,6	89,1

⁴ Розраховано за даними бухгалтерської звітності господарства.

ру, який передбачає достатню господарсько — виробничу самостійність та ініціативу підрозділів;

— постійний моніторинг кон'юнктури сільськогосподарської продукції з метою раціонального її збуту.

ВИСНОВКИ

Світовий і вітчизняний досвід переконливо показують, що розвиток сільськогосподарської кооперації — невід'ємна складова трансформації сільського господарства до ринкових умов. Ринкова система не може ефективно функціонувати, якщо не буде містити кооперативних механізмів самопомоги і самозахисту товаровиробників у складному конкурентному середовищі.

Література:

1. Закон України "Про сільськогосподарську кооперацію". Сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи: практичний посібник / За ред. Р. Блок та ін. — К.: Урожай, 2001. — С. 227—236.

2. Указ Президента України "Про заходи щодо розвитку кооперативного руху та посилення його ролі в реформуванні економіки України на ринкових засадах" від 19 грудня 2000 р. // Урядовий кур'єр. — 2002. — № 13. — 24 січня.

3. Нечипоренко О.М. Формування кооперативних підприємств в аграрному секторі економіки / Нечипоренко О.М. — К.: ННЦ ІАЕ, 2005. — С. 158. *Стаття надійшла до редакції 04.11.2010 р.*